

JAZ BI O VRHNIKI LAHKO POVEDAL ...

INTERVJU Z DR. NIKOLAJEM SADNIKARJEM¹

Gospoda, doktorja Sadnikarja, sem prvič srečala junija 2011 na Urbanističnem inštitutu v Ljubljani, kamor si je prišel ogledat razstavo o bratih Jager in poslušat predavanje, ki sem ga imela kot avtorica razstave. Po koncu predavanja je (navdušen) stopil pred občinstvo tudi on in povedal, da je njegov oče, znani veterinar in muzealec Josip Sadnikar, spoznal arhitekta Ivana Jagra okrog leta 1900 na Vrhniki, pri lekarnarju Jakobu Hočevarju, s katerim je bila poročena njegova sestra Kristina. Niko Sadnikar je nadaljeval, da je kot dijak tudi sam obiskal znamenito Jagrovo Narodno kavarno v Ljubljani, pa še, da je, kot otrok in kasneje študent, pogosto obiskoval svoje sorodnike Hočevarje na Vrhniki. Potihem sem računala, kdaj vendar se je vitalni gospod, odličen govorec rodil, da je kot dijak obiskal kavarno, ki je prenehala delovati že leta 1932?! Vedela sem, da se moram z njim še srečati, ga marsikaj vprašati, da mi malo bolj natančno razloži poglavja in teme, ki me zanimajo. Za posredovanje in pomoč sem prosila Barbaro Črnič Mali, vnukinjo Stanka Hočevarja, ki je stricu Niku za tem res najavila obisk skupine članov

Prvo srečanje z dr. Sadnikarjem ob odprtju razstave Brata Jager na Urbanističnem inštitutu v Ljubljani. Na fotografiji z leve mag. Miro Kambič, prof. Braco Mušič, Nataša Oblak Japelj in dr. Niko Sadnikar. Deček v sredini je Vasja Japelj (foto: Niko Šušteršič, 2011).

Muzejskega društva Vrhnika. Z veseljem nas je sprejel. Zbirka starih predmetov, ki smo jo videli na njegovem domu – Sadnikarjevem muzeju v Kamniku, je očarala vse. Čili, bistri 95-letni gostitelj nam je pripovedoval zgodbe, ki so se kar prelivale ena v drugo in so bile tako impresivne, da sem ga na koncu obiska prosila, če ga lahko še obiščem in z njim posnamem intervju. Takoj je bil za to.

Na Vrhniko in njeno okolico vas vežejo številni spomini. Kaj bi bilo po vaše zanimivo, da poveste za bralce Vrhnjskih razgledov?

Jaz bi o Vrhniki lahko povedal to, kar vem o Hočevarjih, spomine na moje obiske na Vrhniki, pa vse kar je meni oče povedal o tistih krajih. Vi ste iz Verda ... Koliko velikih umetnikov se je tam rodilo! Petkovšek, Sternén pa Jager tam blizu. Ne vem, meni je oče povedal, da se je menda tudi Sternén rodil v eni železniški čuvajnici nad Verdom². So dolgo mislili, da ime *Verd* pride od *verde*³, pa ni res! Poznate tisto strahovito bitko v 1. svetovni vojni? Kraj, kjer je potekala, je bil tudi Verdun⁴! To so bile keltske trdnjave oziroma utrdbe. Po Sloveniji jaz vem za tri Verde; tudi na Dolenjskem, pa pri Uršlji gori je eden. Prav tako imate *Perovo* po celi Evropi, tudi pri Ortneku, to je tudi keltska beseda, za katero pa ne vemo, kaj pomeni. Potem na primer Preserje; imamo ga pod Krimom, pri Jaršah, pa pri Lukovici, tudi to je keltsko. Kelti so bili pol slovanska in pol germanska plemena, naroda takrat še niso poznali. Ime *Kelti* so jim dali pa Grki. Pa Mengeš, Menina planina ... Kaj pomeni *men*? Moj profesor Krajnc za geologijo je rekel, da je cel kup besed v slovenščini keltskega porekla, vse z: *men, ter, tre* ... Pa Men gora, kjer so bile tiste strašne bitke na Soški fronti ..., ker originalno je *men gur*. Slovenci so besedo gur – gora tudi od Kelto prevzeli! *Buh ve*, kaj bi bilo *men*: ali veliko ali staro?

Kaj pa Menišija, notranjska planota?

Ja, točno, lahko, da to tudi v to skupino paše! **(in nadaljuje)**

Povedati vam moram, da sem prebral Vrhnjske razglede, ki ste mi jih zadnjič poklonili⁵. Čudoviti so! Sem prebral vaš članek o odkritju spominske plošče bratoma Jager, pa o tem, kako so šoto kopali na Barju. Kar

sem prebral o Cankarju, ko je v Sarajevu pisal Hlapce, to je zame čisto novo, prvič slišim! To je enkratno, kje je avtorica dobila toliko podatkov?

Avtorica Alenka Aursperger je bila dalj časa v Sarajevu kot dopisnica TV Ljubljana.

A, ona je to napisala, ja saj njo pa poznam! Aurspergerjeva je bila večkrat tukaj, v Kamniku, kot novinarka televizije! Tam v letih 1983, 84 so snemali dokumentarni film o Gabrijeli Rechbach, sestri medvojnega kamniškega župana barona Rechbacha. Po vojni so jih vse izgnali iz graščine *Zaprce*⁶...

Sicer poznate Vrhnjske razglede?

Sem prebral Vrhnjske razglede, v katerih je opisana vrhnjska Stara cesta, in tam piše, da je Plečnik naredil načrt za portal na Hočevarjevi hiši. V resnici pa ga je naredil Plečnikov učenec Platner⁷. Jaz sem bil 1929. leta večkrat na obisku na Vrhniki in se spomnim, ko je Hočevar *ta star* portal *ven zagnal* in mi povedal, da bo načrt za novega naredil njegov prijatelj Platner, Plečnikov učenec. Narejen je čisto na Plečnikov način, prav tako okenški okvirji.

Kakšni so sicer vaši spomini na Vrhniko, verjetno so vsi več ali manj povezani z obiski pri vaših sorodnikih Hočevarjih?

Veliko podatkov imam o Hočevarjih. Rad bi opozoril na povezavo Jakoba Hočevarja z znamenitim ljubljanskim županom Ivanom Hribarjem. Bila sta dobra prijatelja, Hribar je bil Jakobov največji prijatelj. Imam cel kup fotografij, na katerih so slikani skupaj, ali na Brniku ali pa na Vrhniki. Zakaj sta bila tako *prijatla*? Ivan Hribar je rojen v Trzinu 1851., Jakob Radoslav Hočevar je pa 1853. rojen v Zgornjem Brniku. Nekaj časa sta bila sošolca v gimnaziji. Ko je Hribar postal župan, je spoznal pa še mojega očeta in tako so bili ti

Ivan Hribar kot šofer Hočevarjevih na Brniku okoli leta 1910 (Foto last N. Sadnikar).

trije možaki zelo povezani med seboj. Hribar je podpisan v tej knjigi obiskovalcev muzeja (Sadnikar pokaže na razkošno opremljeno knjigo s platnicami v kombinaciji usnja in kovine z naslovom *Svojepisi 1893*). Imam fotografijo, ko je prišel Hribar kot župan, je *mogo*lo biti leta 1911 ali pa 1909, z avtomobilom na Brnik in je na dvorišču slikan, Hočevarji so v avtomobilu, on je pa zraven kot šofer! To bi bilo zanimivo, da preberejo Vrhničani. Poglejte tole Hribarjevo knjigo *Spomini*. A ga vidite, Hočevarja? Hribar ga v svoji knjigi opiše. Imam tudi fotokopijo diplome Jakoba Hočevarja. Diplomiral je leta 1888 v Gradcu. Poglejte tole sliko – to sta *Sadnikarca*, moja teta, pa Jakob!

Svojepisi 1893 - knjiga s podpisi obiskovalcev muzeja (Foto Nataša Oblak Japelj).

Ste velikokrat obiskali svojo teto Kristino Hočevar, rojeno Sadnikar, in njeno družino?

Več sem hodil na Vrhniko, ko je bila še teta Tini živa. Jakob je umrl leta 1929. Takrat sem bil že v Ljubljani, v gimnaziji. Umrl je maja meseca, se dobro spomnim, ko so me klicali iz Kamnika in mi sporočili, da je umrl stric Jakob. Teta Kristina je umrla pa 9. decembra leta 1936. Klicali smo jo Tini. Moja sestrična je po tej teti dobila ime Tinca, živela je gor, v Celovcu. Poglejte, tu imam fotografijo Hribarja z drugo ženo, pa hčerko Zlatico. Potem imam tu fotografijo Hočevarjev iz 1912 na Brniku. Vidite, to sta Hočevarjeva sinova, moja bratranca Stanko in Slavko, oba sta bila apotekarja. Meni se zdi izredno zanimivo, kako zelo so bili Sadnikarji in Hočevarji povezani! V njihovi najlepši življenjski dobi so se veliko obiskovali. Naše življenje je ves čas potekalo na relaciji Kamnik-Vrhnik-Brnik. Moj oče je bil zelo navezan na svojo sestro Kristino.

Mogoče veste, kako sta se vaša teta Kristina in Jakob Hočevar spoznala?

Ona je bila učiteljica, izšolala se je v Ljubljani. Službo je dobila v Šentjerneju na Dolenjskem. Tja je vabila tudi mojega očeta.

Kristina Hočevar, roj. Sadnikar in Jakob Radoslav Hočevar (Foto Tatjana Oblak Milčinski).

Imam sliko gradu Gracarjev turn, ki jo je tam naslikala. Ali je bilo leta 1882 ali ...? Takrat je spoznala študenta Tavčarja iz Šentjerneja. Moj oče je kasneje povedal: »Tina je bla tko zalublena u tistga Tavčarja, de žvet ni mogla, ne umret.« No, pa ni bilo iz te ljubezni nič in dolgo ni imela nobenega fanta. Je imel pa v Celovcu njen brat Francelj, torej moj stric, trgovino, in je Tina preko Franceljna spoznala koroške ljudi in tudi Hočevarja. Ne vem, če veste, da je imel Hočevar, ko je bil še *ledik pa frej*, najprej apoteko v Velikovcu. Ko je enkrat prišel k Francelju v Celovec na obisk, je bila pa tudi Tina tam. Tako sta se spoznala.

Kako pa, da je Hočevar kasneje odprl lekarno na Vrhniki?

Za to ima pa največje zasluge Hribar, ki je Hočevarju pomagal, da je dobil licenco za apoteko na Vrhniki. To je bilo kmalu po poroki s teto Tini, po letu 1895.

Kakšni so vaši najzgodnejši spomini na Vrhniko?

Prvič sem moral priti, ko sem bil že v osnovni šoli. Osnovno šolo sem končal 1926. leta in takrat enkrat sem bil prvič na Vrhniki. To je bil obisk z družino. Sem bil na Vrhniki tudi enkrat na počitnicah, za par dni. Takrat sem bil že študent medicine v Zagrebu, je moglo biti 1937., 38. ... Stanko je bil takrat narodni poslanec in me je povabil. Smo delali tudi izlete v okolico Vrhnike, smo šli do Močilnika ... Tam, na tistih skalah nad Vrhniko je bil napis *Začetek Krasa*. Pa do Stare šrange na Drenov Grič smo se peljali z avtomobilom.

Kako ste potovali na Vrhniko?

Kot mlad fant sem hodil z družino z vlakom iz Kamnika v Ljubljano, potem je pa še vrhničan⁸ vozil. Vedno smo se z vrhničanom pripeljali.

Pri gradnji te proge je imel velike zasluge tudi vaš bratranec?!

Ja, on je podaljšek proge do trga naredil, ker je bila prej železniška postaja zelo daleč izven Vrhnike. Ko je bil župan, je leta 1934 naredil podaljšek, ki je prišel skoraj do cerkve sv. Lenarta. Po vojni so progo *ven zagnali*, ampak to je bila velika napaka! Vrhnika je imela industrijo, pa so potem morali vse s kamioni vozit' v Logatec na vlak. Trapasto ...

Imate kakšne podatke o Muzeju na Vrhniki, za katerega sta se zelo zavzemala arheolog prof. Schmid in umetnostni zgodovinar in advokat Marijan Marolt?

Prva muzejska zbirka je prostore dobila leta 1935 v pisarni vašega bratranca Stanka Hočevarja, takratnega župana.

Že takrat?! To pa mi ni nikoli omenil. Pokazal mi je Občino, to je tista stara, velika, enonadstropna hiša⁹, pokazal mi je svojo pisarno. Moj gimnazijski sošolec je bil Vrhničan Stane Dobovičnik in on mi je velikokrat pripovedoval, kako je delal z županom Hočevarjem. Dobovičnik ni vedel, da sva s Hočevarjem v *žlahti*. Potem sem pa jaz vprašal Stanka, če pozna Dobovičnika. Pa mi je odgovoril, da je Dobovičnik njegova desna roka pri Sokolu! Vodil je vse stvari, ne vem pa, ali je bil starosta Sokola Hočevar, tega ne vem. Dobovičnik se je tako zelo zanimal za telovadbo in sokolstvo. Vem pa, da se je še pred začetkom vojne Sokol razdelil v levo smer in v desno. Tisti, ki so bili Sokoli leve smeri, so šli vsi v NOB, desne smeri so pa čakali, kaj se bo zgodilo. In Dobovičnik je bil *ta lev*. On je šel kot Sokol v NOB, ne kot partijec.

Sta se z Dobovičnikom srečala še kdaj kasneje, kot študenta?

Maturirala sva skupaj, potem pa sploh ne vem, kaj je bilo z njim. Maturirali smo 1935., leta

1941 se je začela vojna in izgubil sem kontakt z njim. Po vojni sem izvedel, da je bil Dobovičnik v partizanih, da ga je Kraigher zelo upošteval, da mu je dal politično funkcijo. To vem. On je bil na koncu komisar XIV. divizije, te, ki je bila razformirana pred koncem vojne, ker so jo Nemci obkolili. Februarja 1944 je bil pesnik Kajuh s skupino, med katero je bil tudi Dobovičnik, na eni kmetiji. Ena »dobra duša« pa je šla v Mežico povedat Nemcem, da so tam gori partizani ... Pa ni bilo več bitke! In so obkolili nemški žandarji tisto kmetijo, izvedel sem, da je prišel Kajuh na vrata pogledat, kaj je, in je takoj *šus* dobil, potem so pa drugi začeli *lest* skozi okna ... Kmalu za tem je padel tudi Dobovičnik¹⁰. Sem imel pa kolega, zdravnika, ki je bil v Tomšičevi brigadi referent sanitete že od leta 1942 in ta je Dobovičnika poznal. O njem je rekel, da je bil kot komisar *nekaj ekstra*. Kadar sta se srečala, je Dobovičnik rekel, da si želi ene hude bitke, da mu ne bo treba imeti političnih govorov in propagande! Ha ha, je bil za *hece*, tak je bil Dobovičnik.

Ste imeli še katerega sošolca z vrhniškega konca?

Iz Borovnice, Švajger je bil ... al' je bil? Na »Š« vem, da je bil ... Al' je bil Šubelj, al' Šnaber ...

Švigelj?

Ja, Švigelj je bil! No, je imel pa v Borovnici enega mizarja, ki bi mi lahko naredil jesenove smučke. Smučanje je bilo takrat še zelo slabo razvito. Mi je rekel: »Boš videl, kakšne dobre smučke ti bo naredil!« Ko mi je to govoril, je bil zraven tudi Dobovičnik. Ta, Švigelj, je potem šel na višjo prometno železniško šolo v Beograd in je postal prometni in kasneje višji železniški uradnik.

Ste hodili skupaj smučat?

Ne, jaz sem bil pri Sokolih v Kamniku. Ko sem bil v Ljubljani, sem se vpisal pa v Ljubljana Sokol 2, to je bila telovadnica v gimnaziji, v

reakli. Obiskoval sem Prvo državno realno gimnazijo. Vedno sem sedel skupaj s sošolcem Borutom Žerjavom, sinom Gregorja Žerjava, ki je bil minister v Kraljevini Jugoslaviji. Za menoj je sedel pa Dobovičnik. Tako sva se večkrat pogovarjala o Sokolih. Z Dobovičnikom sva enkrat pozimi skupaj na smučeh tekla iz Kurje vasi ob Dolenjski cesti po barju proti Igu. V skupini naraščajnikov nas je bilo petdeset in jaz sem bil *ta šest!* Tekel sem pa s tistimi smučmi, ki jih je borovniški mizar naredil.

(Skupaj gledamo fotografije na mizi.)

Na sliki je Franc Sadnikar, vaš stric ...?

Ja, zraven je pa Jakob Hočevnar pa Tina Hočevnar, roj. Sadnikar. Verjetno sta bila takrat že poročena, poročila sta se leta 1895. Tole je pa dekan iz Cerkelj, tudi vem. Poglejte, tu sta še dva fanta: tole je sin od prve žene od Ivana Hribarja in tudi njegov sin. Ta je bil star 24 let, ko je umrl. On je bil študent prava na Dunaju.

Tu piše, da je ta slika lekarne posneta okrog leta 1900?

To je slikal moj oče. Tole je *ta star* Hočevnar, ker je imel on tudi veletrgovino z vinom. Tukajle se vidi voz s sodi, v katerih so z Vipavske pripeljali vino.

Lekarna J. R. Hočevnar na Vrhniku na vogalu Cankarjevega trga in Stare ceste (foto: Josip Sadnikar okrog leta 1900).

Verjetno je imel Hočevar trgovino z vinom v eni od svojih treh hiš na Stari cesti? V kateri?

Ja, v eni od hiš so še danes velike kleti. Kleti so v zadnji hiši, tam, kjer se lahko zapelje na dvorišče. Se mi zdi, da vi imate eno tako sliko ali jo ima pa Barbara Črničeva.

Lahko poveste spomine vašega očeta na arhitekta Ivana Jagra?

Oče je spoznal Jagra preko Hočevarja. Hočevar je vedel za Jagra, ker je bil tam doma in ga je vprašal, če bi bil pripravljen kaj svetovati pri novi ureditvi apoteke. Ampak oče je rekel, da mu je dal sugestijo samo za tiste steklene posode. Ali je delal tudi opremo za lekarno, tega ne vem. Moj oče se je torej pri Hočevarju na Vrhniki seznanil z Jagrom. Jager je bil tu, v našem muzeju, dvakrat. Jaz

v tej knjigi sicer ne najdem njegovega podpisa, je bil pa tu pred letom 1900.

Seveda, saj je leta 1901 že odšel v Ameriko.

A, da je odšel že 1901?

Odšel je junija 1901 in se izkrcal v San Franciscu februarja 1902.

Ja, samo živel in delal je pa v Minneapolisu.

In pravite, da sta bila oba, vaš oče in Ivan Jager, strastna zbiratelja narodnega blaga?

Moj oče je bil nekaj časa veterinar v Črnomlju: 1887., 1888., 1889. Tam je zbiral vezenine. Tiste vezenine so pri nas v enem *lajdelcu*, odkar jaz pomnim, so tam. Ne morejo biti razstavljene, saj ni prostora. Bom pisal Belokranjskemu muzeju, da naj pride-

Muzejski predmeti, razstavljeni v hodniku Sadnikarjeve hiše v Kamniku (foto: Tatjana Oblak Milčinski).

Spominska plošča na Sadnikarjevi hiši v Kamniku, (Foto Tatjana Oblak Milčinski, 2011).

jo pogledat, če so zainteresirani, da bi jaz to njim prodal. Že takrat so bile obrabljene. Že ko jih je oče kupil, so bile stare najmanj trideset let. Leta 1888 jih je kupil. A veste, koliko so stare?

Ja, že skoraj 200 let.

Izredno lepi so otirači, pa prti.

So otirači neke vrste brisače?

Otirače so imeli včasih pri vsaki hiši za obri-sat' roke duhovnika, ko je prišel dajat umirajočega v sveto olje.

Pa se vrniva k Jagrovemu najbolj znane-mu delu, ki ga je ustvaril v Stari domovini leta 1898 v Ljubljani. Kakšni so vaši spo-mini na Narodno kavarno?

Kot dijaka sva z bratom¹¹ živela v Ljubljani, na Rimski cesti, v Gorupovih hišah, ki še vedno stojijo. Stanovala sva pri gospe Peterlin, mami od fizika Antona Peterlina. Rimska cesta pa Kazina sta pa precej blizu. Treba je bilo iti samo mimo Drame in tam je bila že Narodna kavarna. Oče nama je sporočil, da naju prideta z mamo obiskat in naju vprašal, če ju bova čakala na kolodvoru ali pa se dobimo nekje v mestu. Ponavadi smo se dobili pri uršulinski cerkvi, midva sva tja prišla

z Rimske. Včasih nas je oče peljal v Gajevo klet, včasih v Narodno kavarno, včasih nas je peljal v slaščičarno *Volzman*. Ko sem prišel prvič v Narodno kavarno, se spomnim, da nama je oče naročil, naj si vse dobro ogledava, kako je vse urejeno v narodnem slogu. Povedal je tudi, da arhitekta, ki je vse to načrtoval, ni več v Sloveniji, da je že zgodaj odšel v Ameriko.

Oče vaju je torej opozoril, da bodita pozor-na na posamezne dele kavarne?

Opozoril naju je na separeje, pa, da naj si pozorno ogledava, kako premišljeno je Jager naredil šank, pa stene, razsvetljavo ... V be-žnem spominu mi je ostalo, da je bila notra-njost kavarne temna, oziroma v rjavkastih tonih, stene so bile pa barvite, drugače pa vse zelo domače urejeno, prijetno.

Je bila kavarna v tistem času dobro obi-skana?

Zelo je bila priljubljena, zmeraj je bila pol-na. V Narodno kavarno so hodili v glavnem kulturniki: slikarji, literati. Moj oče je bil prijatelj z Zorkom Prelovcem, skladateljem zborovskega petja, napisal je Sedem si rož. To je kamniška *Lira* vedno pela. No, in tam se je oče srečeval z Rihardom Jakopičem, pa z Gasparijem, pa Birolla je bil takrat, in vse te slikarje je tam srečal. Oče je poznal tudi literata Juša Kozaka, pa z Govekarjem sta veliko *kontaktirala*. Vse te podpise se najde tudi v tej knjigi obiskovalcev našega muze-ja. Vsi ti slikarji, pevci, glasbeniki so veliko hodili sem, se tu sestajali. Tudi Emil Adamič je bil velikokrat tu.

Se mogoče spomnite, kako je v začetku 30-ih, leta 1932, izgledal konec te znamenite kavarne?

Ja, seveda se spomnim. Stanoval sem torej na Rimski cesti, šolo sem imel blizu, ob

Univerzi, in sem večkrat hodil tam mimo. Po Šelenburgovi ulici smo hodili v Bonačevo papirnico po zvezke, pa take reči, in tako se spominjam, da sem videl, ko so začeli podirati kavarno, raznašat opremo ... Ne vem, kam so vse tisto raznesli.

Morda kaj veste o sodelovanju Jagra in Fabianija pri pripravi načrtov za popotresno obnovo Ljubljane?

1895. leta je bil potres in Hribar je bil župan. On je bil strašno dolgo župan, do leta 1910. Ko je bil pa tretjič izvoljen, je cesar rekel: »Ne.« Moj oče in Hribar sta bila prijatelja, veliko sta bila skupaj, velikokrat sta se dobila v Ljubljani. In Hribar je mojemu očetu rekel: »Jaz moram dobiti najboljše arhitekta, da bodo meni naredili Ljubljano v novem stilu, ne na star način.« No, in je potem Fabianija

dobil, pri njem pa je takrat delal tudi že Jager, in tako sta skupaj začela iskati rešitve za obnovo Ljubljane. Jager je risal predvsem stavbe okrog Slovenskega trga. Sodnija je pa v celoti Fabianijevo delo – tako zunanost kot interier.

Zadnjič ste mi omenili, da je k vašemu očetu hodil na obisk tudi arhitekt Plečnik, in da je prav tu, v tej sobi, dobil navdih za detajl na eni od svojih arhitekturnih mojstrov in?

Plečnik je sedel prav na tem stolu, na katerem sedite zdaj vi. Gledal je v ta vrata¹² in vprašal očeta, od kod je dobil citata. Oče mu je povedal, da je ponoči premišljeval o načrtu za oba portala, kako naj ju naredi. Vzel je *Katekizem* Primoža Trubarja in v njem našel citata: *Brez dela nima jela* (citat, izrezljan

Bogato izrezljan lesen portal med obema muzejskima sobama (foto: Nataša Oblak Japelj, 2011).

na prvih vratih) in *Slušaj svojega očeta nauk* (citat, izrezljan na drugih vratih). Plečnik je očetu povedal, da ravnokar obnavlja fasado v Križankah, to je bilo po vojni, leta 1946 ali 1947. Kar tukaj je mojemu očetu povedal, da je dobil idejo, da bo v fasado, okrašeno s samimi rožami, vkomponiral citat: *Minljiv si, le tvoja dela so tvoj spomin*. In to si lahko še danes preberete.

Je zbirka predmetov v vaši hiši že od začetka razstavljena v teh prostorih kot danes, to pomeni po hodniku, stopnišču in v dveh sprejemnicah v pritličju? Se je to čez čas kaj spreminjalo?

Muzej je bil tu, v pritličju, in še v treh sobah v prvem nadstropju. Povsod so bile sparine in povsod so ljudje hodili, edino v spalnico v prvem nadstropju ne. Je pa oče v stanovanje

Nemi vitez straži Sadnikarjev muzej (foto: T. O. M.).

preuredil tudi celo podstreho. Naredil je veliko podstrešno sobo z lepo teraso tako, da je odkril del strehe. Na južno stran sta bili še dve sobi za služkinje – ena je bila za *kuharco* ena pa za *pedenarco*, kot smo takrat rekli. Kuhinja je bila v pritličju in tukaj je bila hruška za električni zvonec, da je mama lahko kuharici pozvonila. Ob nedeljah smo vedno jedli tu, za to mizo.

Kar težko si je predstavljati muzej, poln obiskovalcev, v stanovanjski hiši ...

De facto, za Kamnik ta zbirka predstavlja prvo kulturno ustanovo v kraju. Ker je bil v času ustanovitve te zbirke Kamnik znano turistično mesto, je bilo turistov nič koliko in tisti, ki so imeli smisel za stare stvari, so hodili pogosto to zbirko gledat.

Joj, kdo vse je vpisan v knjigi obiskovalcev vašega muzeja! Tukajle piše: »14. december 1940, dr. Anton Korošec, predsednik senata, dr. Marko Natlačen, ban Dravske banovine ...

Ja, ja, pa veste, kdo je tudi notri: Milan Stojadinović, predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije, pa knez Pavle je podpisan, pa Peter II. A ga vidite, trinajst let je bil takrat star! Je pa moj oče rekel: *»De bodo pa moje starine tok zanimive, de bo še kraljeva krona prišla gledat, sem pa tok vesel, de bom napisou na vrata ta dan, ko je kralj prišel v hišo!«* Kar pogledjte na vrata!

Pa res, 12. 8. 36, in to z zlatimi črkami!

Ko so bili pa Nemci tukaj, je pa eden vprašal: *»Was für ein Datum ist hier!«* Pa je drugi rekel: *»To je pa rodbinska zadeva.«*

Kdaj in kako ste predali velik del zbirke Kamniškemu muzeju?

Leta 1961 je Angelos Baš na izvršnem svetu v Ljubljani izjavil, da morajo imeti vsa večja

Zlati datum obiska kralja Petra na vratih in njegov podpis v knjigi obiskovalcev (foto: Nataša Oblak Japelj).

Zbirka predmetov v Sadnikarjevem muzeju je bogata in raznolika (foto: Tatjana Oblak Milčinski, 2011).

mesta po celi Sloveniji svoje muzeje. In tega leta je prišel tudi k nam, v Kamnik. Ker sva bila oba z bratom v partizanih, pa tudi oče je bil velik podpornik partizanstva, zbirke po vojni niso nacionalizirali. Oče nikoli ni bil za *ta bele*, celo na Vrhniko je pisal: »Čuvajte se belih zajcev!« Ha ha ha. Veste, Ljubljanska pokrajina je bila čisto drugače *tretirana* kot mi, ki smo bili od Nemcev okupirani. Nas so sovražili, še posebej pa šolane ljudi.

Druga svetovna vojna, čas okupacije je bil nepredstavljivo grozljiv ...

Vse po vrsti so zapirali, koliko mojih sošolcev je padlo, kot talce so jih pobili! Čim je bil človek šolan, je bil zaprt, obsojen in likvidiran. Jaz sem izgubil dva sošolca pravnika, ki sta bila tik pred koncem študija prava, ustreljena sta bila kot talca. Potem je bil en gradbeni tehnik, brat enega od pravnikov, pa še enega pravnika, Milana Matjašiča se spomnim.

Ko sem se vrnil iz Zagreba, me je oče vprašal, kako se bom pa jaz odločil, pa sem mu odgovoril, da bom še malo počakal. So naju pa kmalu potem z bratom zaprli. V Begunjah je bila velikanska graščina in tja so naju z bratom zaprli. Najprej so naju imeli zaprta v Mekinjah, čez pet dni so nas pa zjutraj ob

3.00 zbudili in je gestapov'c meni po nemško rekel: »Sie werden Dolmetscher sein!¹⁴« Jaz sem pa rekel: »Jaz ne znam nemško.« Se mi je pa začel nazaj pačit: »Jeeest pa ne znam, jeeest pa znam zavenski!« Je bil ena baraba iz Maribora!

Vidite, takile so Slovenci! Take slabe spomine imam tudi na Kamničane, vsi so hajlal!¹⁵ Se čudim, da se niso spravili na mojega očeta, ker so vedeli, da sva oba z bratom v partizanih. Prav srečo je imel, res jo je imel. Moj brat je imel v Beogradu še tri izpite za opravit', ko se je začela vojna. On je bil v partizanih kot veterinar, on je petkrat več nastradal kot jaz! Bil je v vseh enotah ...

Ko sva bila z bratom zaprta, sem moral podpisati: »Bei der nächsten Verhaftung werden sie als Geisel erschossen«, to pomeni: *Pri naslednji aretaciji boš ustreljen kot talec*. In jaz tega nisem hotel podpisati, saj sem se zavedal, da podpisujem smrtno obsodbo. Za mano je stal gestapovec in se zadr! »Wirst du unterschreiben, oder nicht!? Boš podpisal ali ne, sicer greš nazaj v ječo!« Zavedal sem se, da moram iz tam ven priti, vedel sem pa tudi, da bom očetu povedal, da se moram umakniti iz Kamnika. Z bratom sva se vrnila domov, povedala očetu,

kaj sva morala podpisati. In veste, da nam gestapovci niso dali nobenega dokumenta za domov, vse so pri sebi obdržali! Oče je tukaj sedel in jaz sem mu povedal, da grem nazaj v Zagreb. Takoj mi je dal prav, da se umaknem tem prasicam od gestapovcev, pod vodstvom Hitlerja, ki je sovražil vse, posebej še nas, Slovence, pa Ruse. Odločil sem se, da grem na *Kreisreichtungo* (okrajno upravo) po dovoljenje za Zagreb, ker takrat je bila že meja. In pridem tja, jih pozdravim z *Dober dan*, in je švaba rekel: »Hier spricht man nur Deutsch!¹⁶« Sem si mislil ... No, in sem rekel, da *rabim* dovolilnico za Zagreb, ker sem tam študiral in moram iti še nekaj opraviti. Se je čudil, da imajo oni v Nemčiji pa tukaj v Avstriji veliko boljše medicinske fakultete, tisto je Balkan, je zanič, to ni nič. Vztrajal sem, da moram iti dol, da uredim stvari ob koncu študija. Potem je šel pa drugi Nemec, ne ta gestapovec, v drugo sobo preverjat moje ime. Nekaj časa je trajalo, da je prišel nazaj in mi naročil, naj se oglasim čez štirinajst dni. Čez štirinajst dni sem dobil prepustnico za tri dni, in ko je oče to videl, mi je rekel: »Saj ne moreš narediti v treh dneh promocije!«, pa sem mu odgovoril: »Oče, jaz se ne vrnem.« Dal mi je prav in še rekel: »Ti se vrni domov v Kamnik šele, ko bo Hitler crknil!« To je bilo leta 1941 in niti on niti jaz nisva verjela, da bo Hitler zmagal.

In kako je bilo v Zagrebu, ste lahko zaključili študijske obveznosti?

V Zagrebu sem opravil obvezni zdravniški staž in potem dobil službo. Pravzaprav sem delal honorarno, saj sem bil emigrant. Delo sem dobil kot zdravnik na kirurškem oddelku v Osijeku, tam je bil pa moj šef Nemec iz Vukovarja. Od Marije Terezije so bili njegovi predniki poslani v Srem, se je pisal Kirchbaum. *Madona*, sem si mislil, *tale priimek bi bil pa lahko judovski* ... Pa ni bil žid. In me je ta človek nagovarjal, naj grem pomagat v bolnico v Vukovar, kjer so vsi

mladi *dohtarji* mobilizirani. V bolnici ni bilo nobenega moškega več, ostale so samo ženske, jaz – kot emigrant pa sem pred mobilizacijo varen. Januarja 1942 sem tako odšel v bolnico v Vukovar in ostal tam do novembra 1943. Si mislite, da me je gestapo takoj, že po treh dneh, ko mi je pretekla dovolilnica, iskal po Hrvaški! Ampak me niso našli, ker sem se ves čas selil.

V Vukovarju ste torej delali skoraj dve leti?

Ja, novembra 1943 so me pa tudi tam zvohali in sreča je bila, da sem imel pacienta z nemškega gestapa v Vukovarju. Bil je moj pacient že par mesecev. Sicer je bil Madžar, ime mu je bilo Geza in je prišel eno popoldne do mene in mi rekel: »*Doktor, urbači, došlo pismo aus Ogerštajn, da vas hapsimo!*« Jaz sem pa že pozabil na tisto tridnevno dovolilnico in sem se čudil, zakaj me bo gestapo aretiral. Kar gledal sem ga v oči, on pa mi

V Sadnikarjevem muzeju je tudi omara za spise maršala Marmonta iz časa Napoleonovih Ilirskih provinc v naših krajih (1813) (foto: T. Oblak Milčinski, 2011).

Niko Sadnikar med živahnim pripovedovanjem v domačem okolju (Foto Tatjana Oblak Milčinski, 2011).

reče: »Kako ja vas znam, vi nečete ići natrag. Bejšte, izginte iz Vukovara ta moment!« In sem šel do šefa kirurgije, pa do upravnika bolnice in jima povedal, da me gestapo preganja. Rekli so mi, da me ne bodo zadrževali in naj si rešim glavo, kakor vem in znam. In sem bil ob 11.00 zvečer že s *kufrom* na kolodvoru, pripravljen za odhod iz Vukovarja. Ta, Geza, mi je pa prej še rekel, da čeprav je v službi gestapa, bi mi rad pomagal, in da naj mu povem, kam se nameravam skriti. Bil sem v dilemi, če naj mu res zaupam. Pa sem se odločil, da mu bom. Povedal sem mu, da odhajam v civilno bolnico v Vinkovce, če me bodo le hoteli sprejeti. In potem sem bil v Vinkovcih skoraj pet tednov. Je pa Geza prišel za mano in mi povedal, da je *odšlo* pismo nazaj v Kamnik in da se lahko vrnem v Vukovar. Res sem se, obenem sem pa vseeno vedel, da me imajo Nemci v evidenci in da moram oditi. V tem času sem v Vukovarju spoznal že veliko ljudi, župana, pa tajnika velikega župana, dr. Mičina, bil je pravnik,

in njemu sem povedal, da imam težave z gestapom, ki me hoče spraviti v Nemčijo, v Kamnik. Dr. Mičin je rekel, da me ne dajo, in da mi bo preskrbel državljanstvo, čeprav bi moral biti na Hrvaškem deset let. No, poklical je župana in v desetih minutah sem imel domovnico. In sem potem vložil uradno prošnjo za državljanstvo in potem nisem še niti uradnega odgovora dobil, ko sem že dobil obvestilo. Bila je ravno ena težka operacija, jaz sem bil tam prvi asistent, pa pride sestra na vrata operacijske dvorane in mi sporoči, da sem dobil važno obvestilo.

In kaj se je potem izkazalo, da piše na pozivu?

Jaz v tisti *pripravi*, se pravi predsobi po operaciji, pogledam tisti listek in madona, bil je poziv na orožne vaje hrvaške vojske! *O ti pr-mejduš*, ha ha ha. In sem šefu povedal, kaj se mi je zgodilo, on me je pa napotil na Vojni okrug Sremska Mitrovica vprašat kako in kaj. Drugi dan sem se odpeljal tja in tam so mi rekli, da sem sigurno postal državljan Hrvaške, ker drugače me ne bi mogli na vojsko klicati. Sta bila pa tam dva oficirja in sta gledala moje ime in priimek. Eden je potem odšel, tisti, ki je ostal, pa me je po hrvaško vprašal: »Čujte, ali vaše prezime ne zvuči hrvatsko.« »Ja, sem rekel, *ne zvuči hrvatsko, jaz sem Slovenec*«. On je rekel, da je on pa tudi Slovenec, ha ha. In ta me je naučil, kaj moram v vojni bolnici v Zagrebu povedati. Rekel je, da, ker sem star 28 let, me ne morejo več klicati na *odsluženje vojnega roka*. Naročil mi je, naj povem, da sem služil bivši jugoslovanski obvezni vojni rok. Pridem v Zagreb: »*O doktore, pa vi imate več 28 godina, vi ste sigurno služio bivšo ...?*«, takoj pritrdim. »*A onda, sledi vam oficirski čin!*« In jaz še pištole v roki nikoli nisem imel, pa sem bil že oficir! Ampak sem si rekel, da če moram biti pa v uniformi, potem pa kot Slovenec že vem, kam bom šel. In potem sem šel za *pukovskega zdravnika* v eno enoto, da sem se malo uvedel.

Doktor Niko Sadnikar, partizanski kirurg

Kako ste prišli pa med partizane?

Naročeno mi je bilo, da moram tudi *civile* sprejemati v ambulanto, ker sicer ni bilo nobenih zdravnikov v bližini. Tako so prihajali tudi okoliški kmetje in je prišel tudi star možakar, ki me je vprašal, če sem Slovenec, in potem nadaljeval, da je *u šumi dosta naroda koji se bije proti ustaša*. Jaz sem rekel, da se za politiko ne zanimam. Mislil sem si, da je možak provokator. Parkrat je prišel. Sem pa v tem času spoznal tudi druge ljudi, *civile*, med drugim tudi Čeha Iva Lavičko, in sem mu povedal, da k meni prihaja dedec, ki mi kar naprej govori, da *u šumi* nimajo nič tablet pa zdravil. Opisal sem mu ga in on je rekel, da ga pozna in da mu lahko zaupam. Potem sem mu pa dal tablete, pa poveje. No, saj takrat sem že imel zvezo z *gošarji*. To je bilo ... jaz sem bil januarja 1944 klican, zdaj smo bili pa junija 1944 in je bilo že vse narobe, vse narobe. Sem imel pa komandanta bataljona – Ivica mu je bilo ime, bil je učitelj, je bil tudi mobiliziran, in me je vprašal, kaj mislim narediti. On je rekel, da gre skupaj z ženo k partizanom, da pa se boji, da nas ne bodo več sprejeli, da smo prepozni. Rekel je, naj grem še jaz z njimi, saj sem Slovenec! In sem šel. Tako sem jaz prišel gor. Partizani so me takoj

začeli spraševati, kaj sem, in sem jim rekel, da sem zdravnik. Pa niso nič verjeli. So rekli, da iz Zagreba pridejo vsi inženirji, sodniki pa dohtarji, ko je treba pa kaj pokazat', pa nič ne znajo, lažjejo. Rekel sem, da sem delal po civilnih bolnicah, na kirurgiji. Tega podatka so bili zelo veseli, saj so oni imeli kompletno mobilno kirurško opremo, ki so jo Amerikanci poslali, z vsemi opornicami, zdravili ... Jaz sem imel že novembra, meseca štirinštirideset, penicilin v gmajni, ampak vse s padali. Jaz nisem mogel verjeti, da penicilin dela take čudeže!

Do takrat torej sploh še niste poznali penicilina?

Sploh ne, pojma nisem imel! Bil je v *flaški* v obliki zlatorumene tekočine. Gor so bili angleški napisi s prevodi, ker je šlo takrat že vse preko Beograda, ki je bil že osvobojen. Prišel je komisar in mi rekel, da imamo precej bork in borcev, ki so *inficirani* od gonoreje, od triperja. Sem rekel, da jih bom pregledal. Predstavljajte si, da je bil v tistem ameriškem kompletu tudi mikroskop. Jaz sem imel tam sredi gmajne mikroskop! Sem pogledal noter, *madona* je bilo gonokokov! Sem potem dva *kubika* penicilina dal bolniku v mišico in naročil, naj pride čez tri dni nazaj. Čez tri dni sem spet pregledal kapljico gnoja, *madona*, nobenih gonokokov več, kot bi jih zradiralo!

Vojna se je počasi bližala h koncu ...

Ja in en teden pred koncem vojne sem pa zbolel, bilo je po osvoboditvi Bihaća. Naše brigade so se tam tolkle, jaz sem imel kirurško ekipo deset kilometrov od Bihaća, kamor so mi vozili težke ranjence. Po osvoboditvi Bihaća je prišel ukaz, da mora oditi kirurška ekipa v Ličko Petrovo selo pa potem na Preboj, to je eno veliko gorovje. Spodaj je bil dež, gor pa sneg, bilo je aprila meseca. Mene je zeblo, bolničarju sem naročil,

naj zakuri ogenj, da se bomo malo segreli, in ogrnil me je v *koc*, da sem se po turško usedel in se malo pogrel. Sem pa ob ognju zaspal, takrat sem imel oblečeno angleško uniformo, letno so nam poslali, bila je pa še zima. In tam sem si prehladil ledvice. Vmes so osvobodili Zagreb, bil je konec vojne, jaz sem pa ležal v bolnici v Ogulinu ... Ležal sem od 1. maja 1945 do 20. julija 1945 v tej bolnici! Komaj so me rešili! Jaz sem komaj živ ostal. Potem pa pridem v Zagreb in tam mi reče kirurg Kreinhapel, da ima zame že pripravljen potni list in vse potrebne druge dokumente, da grem končat eno leto nekam v Francijo. Rekel sem mu, naj me dajo najprej na višjo vojaško komisijo za oceno sposobnosti. Jaz sem komaj živ ostal, tega nisem bil več sposoben delat'! No, in sem šel. Na oceni je pisalo: »*Ograničeno sposoban, nesposoben za svako fizično delo.*«

Torej niste bili več sposobni opravljati, tudi fizično, izredno napornega dela kirurga?

Kje pa! Jaz sem bil junija meseca 1945 za umret! Mi je pa takoj našel drugo specializacijo in mi naročil, da moram še prej eno administrativno sanitetsko službo voditi. V Zagrebu tako dobim službo šefa sanitetne baze prvega reda Jugoslavije! o je bila pa higiensko epidemiološka služba in jaz tega nisem nikoli delal. Pa grem k njemu nazaj in mu rečem, da tega ne bom vzel, ker higijene nisem nikoli delal. Pa mi odgovori, da moram, ker nimajo nikogar drugega. Povedal mi je, da bom pokrival področje od Vršca, Varaždina, Čakovca, Slavonskega Broda, Reke, Zagreba. In dobil sem vojne ujetnike: nemške pa hrvaške vojne ujetnike, četnike in ustaše in Nemce. Nemci so bili v Karlovcu in jih je 200 naenkrat zbolelo za *dizenterijo*. Zdaj pa tam zdravil niso imeli in jaz sem jih odšel z džipom pogledat in so ti ubogi revčki kamil'ce iskali tam po dvorišču, pa čaj kuhali, da so se s tem zdravili. Drugi dan

Sadnikarjevi, fotografirani na domačem dvorišču leta 1948. Niko Sadnikar stoji na levi. Na desni strani je njegov brat Demeter z ženo Sonjo, spredaj stojita njuni hčerki Ksenija in Sonja. Sedita mama Štefanija in oče Josip (foto: last N. Sadnikar).

sem odšel nazaj v Zagreb in pri komandantu iščem dovolilnico, da grem v Beograd iskat sanitetni kader, ki bo rešil to epidemijo. Na katerega sem *nabasal*!? Na Tuđmana! Je bil šef personalne sanitetske uprave. On je bil takrat polkovnik, jaz pa kapetan. Pa me vpraša, kako mislim, da mi lahko da toliko, kot sem napisal. Sem mu rekel, da jaz toliko *rabim*, če on tega ne more dati, naj to podpiše in jaz bom pokrit. Aa, to pa ne! In mi je polovico dal! In smo jih rešili.

Kaj in kje ste delali po vojni?

Šest let sem bil upravnik bolnice v Coni B svobodnega teritorija Trsta. Tam smo imeli za paciente pa tudi Italijane, ker so vsi italijanski *dohtarji* ušli v Italijo. Delali smo noč in dan, ni bilo nobenega osemurnega delavnika, ves čas si moral biti na razpolago. Leta 1954 sta bili Coni A in B ukinjeni; B je prišla pod Jugoslavijo, A pa pod Italijo. In dobil sem specializacijo za rentgen in tako sem postal iz kirurga rentgenolog. Izpit sem opravil v Beogradu.

In ste potem ves čas delali kot rentgenolog?

Specializacijo sem naredil 1958. Zdaj sem pa jaz poznal v Beogradu vse *ta velike buduče sanitetske*, med njimi tudi general polkovnika sanitetne službe Vojka Nikolića. Ko sem naredil izpit, sem šel takoj v sanitetsko upravo do njega in mu povedal, da sem *položil* izpit za rentgenologa in on meni nazaj: »O dobro, ideš odmah za šefa u mornariško bolnico u Split!« Sem se pa odločno uprl in rekel, da hočem končno nazaj domov, v Ljubljano. »Pa kakav si ti, tako uporan, se buniš!?« Sem mu odgovoril, da sem bil štiri leta po Hrvaškem, pa potem še toliko let v Trstu in da zdaj hočem iti pa domov. In ta me je rešil in me na koncu poslal v Ljubljano: »*Ajd, kad si tolko uporan, evo ti Ljubljane!*«

Torej ste se domov, v Slovenijo, po vseh vojnih in povojnih letih končno vrnili leta 1958?

Ne, vrnil sem se še eno leto kasneje, 1959. Potem sem do leta 1980 delal na rentgenskem oddelku Vojne bolnice v Ljubljani. Najprej je bil šef tega oddelka prim. dr. Merkot, potem je bil dr. Tavčar, ta tretji šef sem bil pa jaz, do konca, do *penzije*.

Upokojili ste se leta 1980?

Ja, in takrat sem se vrnil v Kamnik. Ko sem bil star 10 let, sem šel iz Kamnika in od takrat pa do 1980 mene v Kamniku *de facto* ni bilo! Sem pa vmes, leta 1972, v Zdravstvenem domu v Kamniku ustanovil rentgenski oddelk. Danes imajo tu že digitalni rentgenski aparat. Ja, ampak mi smo zdaj čisto *izglaj-zal*, kot se reče.

Kje pa, krasne, dragocene stvari ste povedali! Rodili ste se 19. aprila 1916, letos spomladi ste praznovali 95. rojstni dan ...

Tu, v Kamniku, sem častni občan. V Šoli

Niko Sadnikar, z zanimanjem spremlja tudi Vrhniške razglede (Foto Nataša Oblak Japelj).

idej je bila letos aprila¹⁷ razstava različnih mojih portretov, ki so jih naslikali kamniški slikarji. Osem, devet portretov je bilo razstavljenih skoraj do začetka julija. Me je pa tri-najst let nazaj tudi en kipar upodobil. Perko Tomaž je prišel tudi mene portretirat in tista slika je 1 a!

(Ura v hodniku odbije petnajst minut do ene popoldne ...)

A bo že ena?

Ja, ja, saj bova počasi končala.

Veseli me, da ste tako zagnani na Vrhniki, da seanimate za muzej in stare reči. Podpišite se v knjigo obiskovalcev, lepo prosim.

Sem se že podpisala, zadnjič, ko sem bila tu.

Ja, za danes pa napišite, da je bil razgovor o Vrhniki, pa to ... *Pa prid' te še kej, dokler bom jest še pri močeh... to je važno!*

Hvala vam, spoštovani doktor!

V Sadnikarjevi hiši na Šutni 33 v Kamniku je največji zasebni muzej v Sloveniji (Foto Tatjana Oblak Milčinski, 2011).

Napis na Sadnikarjevem muzeju (Foto Tatjana Oblak Milčinski, 2011).

Dr. Niko Sadnikar in Nataša Oblak Japelj pred muzejem, ki je tudi Sadnikarjev dom, 5. avgusta 2011 (Foto Tatjana Oblak Milčinski).

Gospod Niko Sadnikar, doktor medicine, partizanski kirurg, muzealec, turistični organizator, športnik, publicist in častni občan Občine Kamnik, je umrl 30. novembra 2012, v 97. letu starosti.

Opombe:

- 1 Intervju z dr. Nikom Sadnikarjem je bil posnet na njegovem domu v Kamniku, 5. avgusta 2011.
- 2 Slikar Matej Sterneni ni bil rojen v železniški čuvajnici, je pa res, da je njegov oče že pred njegovim rojstvom zapustil mogočno domače posestvo in se preselil kot gostač čez cesto, v Kettejevo hišo, Verd 22, in se zaposlil na Kotnikovi žagi.
- 3 zelen
- 4 Verdun se izgovori verden.
- 5 Vrhniški razgledi 11, Vrhniško muzejsko društvo, Vrhnika 2010.
- 6 Grad Zaprice.
- 7 Arhitekt Jože Platner (1904–1968).
- 8 Vlak med Ljubljano in Vrhniko.
- 9 Stavba sodišča oz. Sodnija, Cankarjev trg 8.
- 10 Kajuh je padel 22. februarja 1944, Dobovičnik pa 30. marca 1944.
- 11 Veterinar Demeter Sadnikar (1917–2007).
- 12 Umetelno izrezljana vrata, ki vodijo iz hodnika v sprejemnico – muzej. V prostoru so še druga, podobna vrata, ki vodijo naprej v drugo sprejemnico, tudi muzejsko sobo.
- 13 Kakšen datum pa je tu?
- 14 Vi boste pa za prevajalca!
- 15 Nacistični pozdrav z dvigom iztegnjene roke.
- 16 Tukaj se govori samo nemško!
- 17 Leta 2011.